

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
дисципліни
„БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСНОВИ ОХОРОНИ
ПРАЦІ”
(для бакалаврів, магістрів)

Київ 2016

Підготовлено доцентом кафедри бізнес-адміністрування, адміністративного та медичного менеджменту Корінчевською Іриною Анатоліївною.

Затверджено на засіданні кафедри бізнес-адміністрування, адміністративного та медичного менеджменту (протокол № 4 від 16.11. 2016 р.)

Схвалено Вченою радою Інституту менеджменту та бізнесу ім. Б. Хмельницького (протокол № 11 від 21.11. 2016 р.)

Корінчевська І.А. Навчальна програма дисципліни “Безпека життєдіяльності та основи охорони праці” (для бакалаврів, магістрів). — К.: МАУП, 2016. - 20 с.

Навчально-методична програма містить: пояснювальну записку, тематичний план, зміст дисципліни, варіанти для контрольних робіт, а також список літератури.

Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2016

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Людина та її здоров'я – найбільша цінність держави, яка докладає великих зусиль, створюючи умови безпечної життєдіяльності людини як у середовищі мешкання, так і в середовищі праці. Одним із ключових завдань державної політики України на найближчу перспективу, визначено зниження рівня техногенно-екологічних ризиків та захист населення і територій від надзвичайних ситуацій. Законодавчою базою для реалізації цих завдань є низка нових законів, що стосуються захисту населення від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, прийнятих Верховною Радою України.

Статистика свідчить про те, що рівень смертності, травматизму, аварій і катастроф в Україні набагато перевищує аналогічні показники розвинутих країн. За темпами вимирання людей Україна входить в першу десятку країн світу, а дитяча смертність в ній найвища в Європі.

“Безпека життєдіяльності та основи охорони праці” узагальнює дані відповідної науково-практичної діяльності, формує поняттєво-категорійний, теоретичний і методологічний апарат, необхідний для вивчення у подальшому охорони праці, захисту навколишнього середовища, цивільного захисту та інших дисциплін, які вивчають конкретні небезпеки і способи захисту від них.

Мета вивчення дисципліни: забезпечити відповідні сучасним вимогам знання студентів про загальні закономірності виникнення і розвитку небезпек, надзвичайних ситуацій, їх властивості, можливий вплив на життя і здоров'я людини та сформувані необхідні в майбутній практичній діяльності спеціаліста уміння і навички для їх запобігання і ліквідації, захисту людей та навколишнього середовища.

Завданням навчальної дисципліни є:

- вивчення ідентифікації потенційної небезпеки;
- визначення небезпечних, шкідливих та вражаючих факторів, що породжуються джерелами цих небезпек;
- прогнозування можливості і наслідків впливу небезпечних та шкідливих факторів на організм людини;

- використання нормативно-правової бази захисту особистості та навколишнього середовища, прав особи на працю, медичне забезпечення, захисту у надзвичайних ситуаціях тощо;
- вивчення правових та організаційних основи охорони праці;
- визначення основних завдань системи управління охороною праці на підприємстві;
- вивчення порядку розслідувань та обліку професійних захворювань;
- визначення фізіології, гігієни праці та виробничої санітарії.

При вивченні курсу “Безпека життєдіяльності та основи охорони праці” передбачається широке використання аналізу конкретних ситуацій, тестів, виконання практичних завдань, тобто сучасних тренінгових методів навчання.

Вивчення дисципліни “Безпека життєдіяльності та основи охорони праці” передбачає тісні зв’язки з іншими навчальними курсами: “Цивільний захист”, “Основи охорони праці”, “Охорона праці в галузі”, “Основи екології” тощо.

Контроль знань проводиться у формі заліку, який полягає в оцінці засвоєння студентом навчального матеріалу на підставі результатів його роботи на практичних заняттях і виставляється під час співбесіди з урахуванням результатів складання рубіжних атестацій у студентів заочної форми навчання.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

дисципліни

“БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ”

№	Назва змістового модуля і теми
Змістовий модуль 1. Система безпеки життєдіяльності	
1	Основні поняття та сучасні проблеми життєдіяльності людини
2	Небезпека. Ризик як оцінка небезпеки
3	Моніторинг та сценарний аналіз виникнення і розвитку надзвичайних ситуацій
4	Засоби захисту населення, матеріальних цінностей і територій від надзвичайних ситуацій
5	Безпека в побуті і здоровий спосіб життя
Змістовий модуль 2. Основи охорони праці	
6	Правові та організаційні основи охорони праці
7	Фізіологія та психологія праці
8	Основи виробничої санітарії та гігієни праці
9	Ергономічні та естетичні основи безпеки праці
10	Надання долікарської допомоги потерпілим від нещасних випадків
Разом годин: 60	

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

«БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ»

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Система безпеки життєдіяльності

Тема 1. Основні поняття та сучасні проблеми життєдіяльності людини

Модель життєдіяльності людини. Головні визначення: безпека, загроза, небезпека, надзвичайна ситуація, ризик. Безпека людини, суспільства, національна безпека. Культура безпеки як елемент загальної культури, що реалізує захисну функцію людства. Методологічні основи безпеки життєдіяльності. Системний підхід у безпеці життєдіяльності. Соціально-політична напруженість. Безпека праці жінок, неповнолітніх та інвалідів. Охорона навколишнього природного середовища. Охорона здоров'я населення. Санітарно-епідеміологічна безпека. Пожежна безпека. Транспортна безпека. Біологічна безпека. Радіаційна безпека.

Література: [1- 6, 7, 9, 11, 24,27-29, 36, 39, 42,49, 51, 53]

Тема 2. Небезпека. Ризик як оцінка небезпеки

Небезпека, її основні поняття та класифікація. Шкідливі виробничі фактори. Класифікація небезпек. Ризик, методи управління ризиком. Загальний аналіз ризику і проблем безпеки складних систем, які охоплюють людину (керівник, оператор, персонал, населення), об'єкти техносфери та природне середовище. Індивідуальний та груповий ризик. Концепція прийняттого ризику. Розподіл підприємств, установ та організацій за ступенем ризику їхньої господарської діяльності. Головні етапи якісного та кількісного аналізу та оцінки ризику. Методичні підходи до визначення ризику. Статистичний метод. Метод аналогій. Експертні методи оцінювання ризиків. Розробка ризик-стратегії з метою зниження вірогідності реалізації ризику і мінімізації можливих негативних наслідків.

Література: [27-29, 36, 39, 42,49, 51, 53]

Тема 3. Моніторинг та сценарний аналіз виникнення і розвитку надзвичайних ситуацій

НС, причини виникнення та складові системи їх моніторингу. Галузевий моніторинг за станом безпеки у відповідній сфері відповідальності центральних органів виконавчої влади. Найменування та визначення основних показників джерел природних НС та номенклатура, позначення, розмірність і порядок визначення параметрів уражальних чинників джерел техногенних НС, які контролюються і підлягають прогнозуванню. Територіальний моніторинг за об'єктами, ресурсами, процесами і системами захисту та ліквідації НС, стану впровадження превентивних заходів щодо зменшення їхніх масштабів. Мережа спостереження і лабораторного контролю. Урядова інформаційно-аналітична система з НС, збирання, оброблення, передавання та збереження моніторингової інформації. Методичні положення ідентифікації та паспортизації об'єктів господарювання щодо визначення потенційної небезпеки.. Виявлення небезпечних речовин та критичних умов їх прояву.

Література: [10, 12, 13,16, 22, 25, 30-32,35, 40, 41, 45-47, 54, 55]

Тема 4. Засоби захисту населення, матеріальних цінностей і територій від надзвичайних ситуацій

Основні принципи захисту населення у НС. Способи захисту населення у НС. Захисні споруди ЦО, їх визначення та характеристика. Вимоги до захисних споруд. Класифікація засобів індивідуального захисту (ЗІЗ). Медичні засоби захисту. Планування і призначення приміщень сховища. Режим повітря забезпечення сховищ. Евакуація населення із небезпечних місць у безпечні райони. Охорона матеріальних цінностей і громадського порядку.

Література: [10, 12, 13,16, 22, 25, 30-32,35, 40, 41, 45-47, 57,58]

Тема 5. Безпека в побуті і здоровий спосіб життя

Небезпека в побутових умовах. Гігієна харчування. Згубні звички як фактор ризику. Біологічна небезпека. Найпоширеніші інфекційні захворювання. Алергічні реакції, алергічні захворювання. Демографічна ситуація в Україні.

Література: [5, 6, 26-29, 42, 53, 59,60]

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Основи охорони праці

Тема 6. Правові та організаційні основи охорони праці

Законодавство України про охорону праці. Закон України “Про охорону праці”. Кодекс законів “Про працю”. Колективний договір. Державні галузеві й міжгалузеві нормативні акти з охорони праці. Принципи державної політики з охорони праці. Органи державного управління охороною праці, їх компетенція. Система управління охороною праці. Органи нагляду і контролю. Відповідальність за порушення законодавства про охорону праці. Навчання, інструктажі та перевірка знань працівників з питань охорони праці. Планування і фінансування заходів з охорони праці. Організація роботи з охорони праці на підприємствах, в організаціях і навчальних закладах. Служба охорони праці підприємства. Аналіз і оцінка стану охорони праці на підприємстві. Методи управління охороною праці на підприємстві. Соціальне страхування від нещасних випадків. Пільги і компенсації за важкі і шкідливі умови праці.

Література: [1,4,8,14, 24, 26, 33, 34, 37]

Тема 7. Фізіологія та психологія праці

Фізична діяльність людини: статична робота, динамічна робота. Психологія праці. Психологічний аспект праці. Розумова діяльність людини. Працездатність людини. Доробочий стан або фаза мобілізації. Стадія зростаючої працездатності. Фаза стійкої працездатності, або стійкого стану. Фаза розвитку втоми. Фактори, що сприяють травмуванню людини. Освітній відбір. Соціальний відбір. Психофізіологічний відбір. Фактори небезпек, що впливають на ефективність трудової діяльності: критичні стани людини; причини виникнення психогенних змін настрою (легкі стимулятори; транквілізатори, алкоголь та наркотики).

Література: [26, 33, 34, 37]

Тема 8. Основи виробничої санітарії та гігієни праці

Визначення і класифікація виробничих шкідливостей. Мікроклімат виробничих приміщень. Вплив мікроклімату на організм людини. Запиленість повітря. Освітлення виробничих приміщень. Шум, вібрації, електромагнітні поля, випромінювання та їх вплив на здоров'я людини. Техніко-економічна оцінка впливу шкідливих факторів на ефективність праці робітників. Методи захисту людини від негативного впливу шкідливих факторів.

Література: [26, 33, 34, 37, 58]

Тема 9. Ергономічні та естетичні основи безпеки праці.

Основні положення ергономіки. Основні завдання ергономіки: вивчення умов праці; виявлення конструктивних недоліків виробничого обладнання; оцінка організації робочих місць. Методи ергономічних досліджень. Ергономічні вимоги та оцінка організації робочих місць. Вплив кольору та естетики виробничого середовища на продуктивність праці. Аналіз функцій людини у системі “людина- машина-середовище”. Допустимі розміри пультів керування, панелей приладів. Розміри оптимальних зон для розташування засобів візуальної інформації. Вивчення впливу психологічних чинників на ефективність системи “людина-машина-середовище”.

Література: [26, 33, 34, 37]

Тема 10. Надання долікарської допомоги потерпілим від нещасних випадків

Послідовність, принципи та засоби надання першої допомоги. Перша допомога при запорошенні очей, пораненнях, вивихах, переломах. Види кровотечі й способи припинення її. Надання допомоги при втраті свідомості, шоку, тепловому та сонячному ударах, обмороженні. Перша допомога при ураженні електричним струмом. Реанімаційні заходи. Способи штучного дихання. Зовнішній масаж серця.

Література: [1,5, 6, 15, 23, 38, 44, 48, 56]

ВКАЗІВКИ ДО ВИКОНАННЯ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Відповідно до навчального плану студенти виконують контрольну роботу з дисципліни “Безпека життєдіяльності та основи охорони праці”. Виконання контрольної роботи сприятиме поглибленому вивченню основних тем курсу, формуванню практичних навичок щодо захисту персоналу, населення, матеріальних та культурних цінностей в умовах надзвичайних ситуацій. Номер варіанта контрольної роботи студент обирає за першою літерою свого прізвища (див. таблицю).

Перша літера прізвища студента	Номер варіанта контрольної роботи
А, Б, В	1
Г, Д, Е	2
Є, Ж, З	3
І, І́, Й, К	4
Л, М, Н	5
О, П, Р	6
С, Т, У	7
Ф, Х, Ц	8
Ч, Ш, Щ	9
Ю, Я	10

Виконання контрольної роботи студентами заочної форми навчання є складовою навчального процесу та активною формою самостійної роботи студентів.

Мета контрольної роботи — поглибити і розширити спектр знань у галузі безпеки життєдіяльності та охорони праці на основі розвитку у студентів творчого мислення, вміння вирішувати певні завдання на тлі навчальної обстановки, виробленню практичних навиків з:

- підвищення спроможності сталого функціонування організації у НС; реалізації аварійно - рятувальних, відновлювальних та інших невідкладних робіт під час ліквідації наслідків НС;
- організації роботи системи управління охороною праці на підприємстві;

- порядку розслідувань та обліку професійних захворювань.

Послідовність виконання контрольної роботи:

1. Індивідуальне завдання слід доповнити описово (словами) або схемами та цифрами.
2. Скласти список використаної літератури.

Контрольна робота повинна бути здана у строк, встановлений навчальним планом. Студенти, що не здали контрольної роботи, до заліку не допускаються. Контрольну роботу потрібно підписати і зазначити дату її виконання. При задовільному її виконанні контрольну роботу буде зараховано. За наявності зауважень викладача студент доопрацьовує роботу з урахуванням зауважень і здає її до деканату.

ВАРІАНТИ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ

Варіант 1

1. Модель життєдіяльності людини.
2. Основні положення міжнародного права з питань захисту людей.
3. Послідовність, принципи та засоби надання першої допомоги.

Варіант 2

1. Безпека людини, суспільства, національна безпека.
2. Класифікація надзвичайних ситуацій.
3. Перша допомога при заporошенні очей, пораненнях, вивихах, переломах.

Варіант 3

1. Культура безпеки як елемент загальної культури.
2. Принципи захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій.
3. Види кровотечі й способи припинення її.

Варіант 4

1. Стандарти в галузі охорони праці.

2. Система централізованого оповіщення при надзвичайних ситуаціях.
3. Надання допомоги при втраті свідомості, шоку, тепловому та сонячному ударах, обмороженні.

Варіант 5

1. Безпека праці жінок, неповнолітніх та інвалідів.
2. Стійкість роботи промислових об'єктів у надзвичайних ситуаціях.
3. Перша допомога при ураженні електричним струмом.

Варіант 6

1. Права працівників при укладанні трудової угоди та під час роботи на підприємстві.
2. Надзвичайні ситуації соціально-політичного характеру.
3. Реанімаційні заходи. Способи штучного дихання. Зовнішній масаж серця.

Варіант 7

1. Фізична діяльність людини: статична робота, динамічна робота.
2. Надзвичайні ситуації природного характеру.
3. Вплив кольору та естетики виробничого середовища на продуктивність праці.

Варіант 8

1. Шкідливі виробничі фактори.
2. Біологічна небезпека.
3. Небезпека в побутових умовах.

Варіант 9

1. Основні положення ергономіки.
2. Шкідливі фактори навколишнього середовища.
3. Гігієна харчування.

Варіант 10

1. Аналіз функцій людини у системі “людина- машина-середовище”.
2. Найпоширеніші інфекційні захворювання.
3. Види протирадіаційних укриттів.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Послідовність, принципи та засоби надання першої допомоги.
2. Перша допомога при запорошенні очей, пораненнях, вивихах, переломах.
3. Види кровотечі й способи припинення її.
4. Надання допомоги при втраті свідомості, шоку, тепловому та сонячному ударах, обмороженні.
5. Перша допомога при ураженні електричним струмом.
6. Реанімаційні заходи. Способи штучного дихання. Зовнішній масаж серця.
7. Основні положення ергономіки.
8. Ергономічні вимоги та оцінка організації робочих місць.
9. Вплив кольору та естетики виробничого середовища на продуктивність праці.
10. Розміри оптимальних зон для розташування засобів візуальної інформації.
11. Вивчення впливу психологічних чинників на ефективність системи “людина-машина-середовище”.
12. Визначення і класифікація виробничих шкідливостей.
13. Вплив мікроклімату на організм людини.
14. Освітлення виробничих приміщень.
15. Шум, вібрації, електромагнітні поля, випромінювання та їх вплив на здоров'я людини.
16. Методи захисту людини від негативного впливу шкідливих факторів.
17. Фізична діяльність людини: статична робота, динамічна робота.
18. Психологічний аспект праці.
19. Розумова діяльність людини.
20. Працездатність людини.
21. Фактори, що сприяють травмуванню людини.
22. Освітній відбір. Соціальний відбір. Психофізіологічний відбір.

23. Фактори небезпек, що впливають на ефективність трудової діяльності: критичні стани людини; причини виникнення психогенних змін настрою (легкі стимулятори; транквілізатори, алкоголь та наркотики).
24. Законодавство України про охорону праці.
25. Принципи державної політики з охорони праці.
26. Органи державного управління охороною праці, їх компетенція.
27. Навчання, інструктажі та перевірка знань працівників з питань охорони праці.
28. Організація роботи з охорони праці на підприємствах, в організаціях і навчальних закладах.
29. Аналіз і оцінка стану охорони праці на підприємстві.
30. Соціальне страхування від нещасних випадків.
31. Пільги і компенсації за важкі і шкідливі умови праці.
32. Небезпека в побутових умовах.
33. Гігієна харчування.
34. Згубні звички як фактор ризику.
35. Біологічна безпека.
36. Найпоширеніші інфекційні захворювання.
37. Алергічні реакції, алергічні захворювання.
38. Основні принципи захисту населення у НС.
39. Захисні споруди, їх визначення та характеристика.
40. Класифікація засобів індивідуального захисту (ЗІЗ).
41. Планування і призначення приміщень сховища.
42. Евакуація населення із небезпечних місць у безпечні райони.
43. Урядова інформаційно-аналітична система з НС, збирання, оброблення, передавання та збереження моніторингової інформації.
44. Методичні положення ідентифікації та паспортизації об'єктів господарювання щодо визначення потенційної небезпеки.
45. Виявлення небезпечних речовин та критичних умов їх прояву.
46. Небезпека, її основні поняття та класифікація.
47. Шкідливі виробничі фактори.

48. Розподіл підприємств, установ та організацій за ступенем ризику їхньої господарської діяльності.
49. Головні визначення: безпека, загроза, небезпека, надзвичайна ситуація, ризик.
50. Системний підхід у безпеці життєдіяльності.
51. Соціально-політична напруженість.
52. Безпека праці жінок, неповнолітніх та інвалідів.
53. Охорона навколишнього природного середовища.
54. Модель життєдіяльності людини.
55. Безпека людини, суспільства, національна безпека.
56. Культура безпеки як елемент загальної культури, що реалізує захисну функцію людства.
57. Санітарно-епідеміологічна безпека.
58. Пожежна безпека.
59. Транспортна безпека.
60. Радіаційна безпека.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Законодавчі та нормативно-правові акти:

1. Конституція України// Відомості Верховної Ради України.-1996.-№ 30.
2. Закон України “Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” № 791а-ХІІ від 27.02.1991р. Редакція від 04.08.2016, підстава 1472-19.
3. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” № 1264-ХІІ від 25.06.1991 р. Редакція від 01.01.2016, підстава 918-19.
4. Закон України “Про охорону праці” № 2694-ХІІ від 14.10.1992 р. Редакція від 05.04.2015, підстава 191-19.
5. Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров’я” № 2801-ХІІ від 19.11.1992 р. Редакція від 01.01.2016, підстава 928-19.

6. Закон України “Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення” № 4004-XII від 24.02.1994 р. Редакція від 28.12.2015, підстава 901-19.
7. Закон України “Про державний матеріальний резерв” № 51/97-ВР від 24.01.97 р. Редакція від 01.08.2016, підстава 922-19.
8. Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 23.09.1999 р. Редакція від 01.08.2016, підстава 922-19.
9. Закон України “Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань” № 15/98-ВР від 14 січня 1998 р. Редакція від 29.09.2013, підстава 442-18.
10. Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану” № 1550-III від 16.03.2000 р. Редакція від 28.12.2015, підстава 901-19.
11. Закон України “Про захист населення від інфекційних хвороб” № 1645-III. від 06.04.2000 р. Редакція від 05.12.2012, підстава 5460-17.
12. Закон України “Про зону надзвичайної екологічної ситуації” № 08-III від 13.07.2000 р. Редакція від 28.12.2015, підстава 901-19.
13. Закон України “Про об’єкти підвищеної небезпеки” № 2245- III від 18.01.2001 р. Редакція від 26.04.2014, підстава 1193-18.
14. Закон України “Про страхові тарифи на загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” № 2272-III від 22.02.2001 р. Редакція від 01.01.2011, підстава 2464-17.
15. Закон України “Про екстрену медичну допомогу” № 333-VII від 18.06.2013р. Редакція від 09.12.2015, підстава 766-19.
16. Закон України “Про правовий режим воєнного стану” № 389-VIII від 12.05.2015 р. Редакція від 09.07.2016, підстава 1420-19.
17. Постанова КМУ України “Про розбронювання матеріальних цінностей мобілізаційного резерву та створення запасів матеріально-технічних ресурсів для виконання першочергових робіт під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій” № 338-027 від 15.04.97 року.

18. Постанова КМУ України “Про затвердження особливостей формування та проведення операцій з матеріальними цінностями мобілізаційного резерву” №100-03 від 29.01.98 року.
19. Постанова КМУ України “Про номенклатуру та обсягів продукції Державного матеріального резерву” №1245-46 від 07.08.98 року.
20. Постанова КМУ України “Про затвердження Положення про організацію оповіщення і зв’язку у надзвичайних ситуаціях” №2 від 15.02.99 р.
21. Постанова КМУ України ”Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту” № 11 від 09.01.2014 р.
22. Указ Президента України “Про систему реагування на надзвичайні ситуації на водних об’єктах” №436/2001 від 15.06.01 р.
23. Наказ МОЗ України Наказ МОЗ України “Про затвердження та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації екстреної медичної допомоги” № 34 від 15.01.2014 р.
24. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. Редакція від 05.10.2016, підстава 1404-19.
25. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012.

Основна:

26. Апостолук С.О. Безпека праці: ергономічні та естетичні основи: Навчальний посібник / С.О. Апостолук, В.С. Джиги рей, А.С. Апостолук та ін. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2007. – 215 с.
27. Атаманчук П.С. Безпека життєдіяльності. Навч. посіб. / П.С. Атаманчук, В.В. Мендерецький, О.П. Панчук, О.Г. Чорна. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 276 с.
28. Безпека життєдіяльності: Навч. посіб. / За ред. В.Г. Цапка. — 3-тє вид., стер. — К.: Знання, 2004. — 397 с.
29. Бердїй Я.І. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник. – Київ: Кондор, 2009. – 286 с.
30. Бикова О.В. Болієв О.В., Деревинський Д.М., Єлісеєв В.Н., Миронець С.М., Осипенко С.І., Півень Ю.О. та інш. Основи цивільного захисту: Навч. посібник К: 2008.– 223 с.

- 31.Васійчук В.О., Гончарук В.Є., Качан С.І., Мохняк С.М. Основи цивільного захисту: Навч. посібник / Львів, 2010.- 384 с.
- 32.Гончарук В.Є., Качан С.І., Орел С.М., Пуцило В.І., “Оцінка обстановки у надзвичайних ситуаціях”. Навчальний посібник, Видавництво НУ “Львівська політехніка”. Львів, 2004р.,-136с.
- 33.Грибан В.Г. Охорона праці : навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / В.Г. Грибан, О.В. Негодченко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 280 с.
- 34.Гусєв А.М. Охорона праці : Навчальний посібник / А.М. Гусєв. – К. : Вид-во Європ. ун-ту., 2006. – 283 с.
- 35.Євдін О.М., Могильниченко В.В. та ін. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій. Т.1. “Техногенна та природна небезпека”. Т.3.”Інженерно-технічні заходи цивільного захисту (цивільної оборони) та містобудування”.Посібник.- К.: КІМ, 2007, 2008.- 636 с.,- 152 с.
- 36.Желібо Л. Безпека життєдіяльності. — К., 2001. 8. Запорожець О.І. Основи охорони праці. Підручник / О.І. Запорожець, О.С. Протоєрейський, Г.М. Франчук, І.М. Боровик. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 264 с.
- 37.Зеркалов Д.В. Охорона праці в галузі: Загальні вимоги. Навчальний посібник.-К.: Основа, 2011.-551 с.
- 38.Зозуля, І. С. Медицина невідкладних станів: швидка і невідкладна медична допомога / І. С. Зозуля, А. В. Вершигора, В. І. Боброва [та ін.] / За ред. І. С. Зозулі. – К. : ВСВ “Медицина”, 2012. – 728 с.
- 39.Лапін В.М. Безпека життєдіяльності людини. К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. — 186 с.
- 40.Михайлюк В.О. Цивільний захист: Навчальний посібник. Ч.3: Цивільна оборона. – Миколаїв: УДМТУ, 2002.- 155 с.
- 41.Михайлюк В.О., Халмурадов Б.Д. Цивільна безпека: Навч. посібник.– К: Центр учбової літератури, 2008.– 158 с.
- 42.Мягченко О.П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства. Навчальний посібник / О.П. Мягченко. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 384 с.

- 43.Осипенко С.І., Іванов А.В. “Організація функціонального навчання у сфері цивільного захисту”. Навчальний посібник. -К., 2008. -286с.
- 44.Рошчін, Г. Г. Екстрена медична допомога: догоспітальний етап – алгоритми маніпуляції (базовий рівень) / Г. Г. Рошчін, А. А. Гудима, В. Ю. Кузьмін та ін. – К., 2012. – 84 с.
- 45.Русаловський А.В., Вендичанський В.Н. Цивільний захист: Навч. Посібн./За наук.ред. Запорожця О.І., -К.: АМУ, 2008, -250с.
- 46.Стеблюк М.І. Цивільна оборона та цивільний захист: Підручник.– К: Знання-Прес, 2007.– 487 с.
- 47.Сусло С.Т., Заплатинський В.М., Харамда Г.М. Цивільний захист: Навч. посібник/ За ред.. проф.. М.О. Біляковича.– К.: Арістей, 2007.– 386 с.
- 48.Шлапак І. П. Анестезіологія та інтенсивна терапія: АртурК, Ютас Місто: Київ, 2006.
- 49.Яремко З. М. Безпека життєдіяльності : Навчальний посібник / З. М. Яремко. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 320 с.

Додаткова:

- 50.Бегун В.В., Бегун С.В., Широков С.В. Казачков І.В., Литвинов В.В., Письменный Е.Н. Культура безпеки на ядерних об'єктах України. Учебн. пособие. – К. НТУУ КПИ, 2009, -363с.
- 51.Глотов “Безопасность жизнедеятельности человека на морских судах“, 2000г. 320с.
- 52.Довідник з цивільної оборони / Г.Г. Міговіч, ЗАТ “Українська технологічна група”. К. – 1998. – 526с.
- 53.Джиргей В.С., Жидецьки В.Ц., Безпека життєдіяльності. Львів “Афіша”,1999.-252с.
- 54.Депутат О.П., Коваленко І.В., Мужик І.С., Цивільна оборона. Навчальний посібник / За ред. Кашина П.І. - Львів, “П.П. Васильович К.І.”, 2005-338 с.
- 55.Збірник нормативно-правових актів з питань надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.Вип.3.Під заг.ред. В.В.Дурдинця-Київ: Агенство “Чорнобильінтерінформ”, 2001.-532с.

- 56.Марков, Ю. І. Контроль прохідності дихальних шляхів у медицині невідкладних станів / Ю. І. Марков // Медицина неотложных состояний. – 2010. – № 4 (29).
- 57.Методичні вказівки з курсу “Цивільна оборона” для студентів магістратури денної форми навчання / Укл.: О.І. Бабенко, Р.І. Черевко. – К.: КДЕУ, 1997. – 136 с.
- 58.Норми радіаційної безпеки України (НРБУ-97). - Київ: Відділ поліграфії Українського центру держсанепіднагляду МОЗ України, 1998. - 125 с.
- 59.Основи соціоекології: Навч. посіб. / Г.О. Бачинський, Н.В. Бернада, В.Д. Бондаренко та ін.; За ред. Г. О. Бачинського. – К.: Вища шк., 1995. – 238 с.
60. Петров К.М. Общая экология. Химия. – С.-Пб., 1997 – 352 с.